

KOŁODZIEJSKA, Jadwiga. *Elitarne i popularne wzory czytania*. Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, 2013. ISBN 978-83-64203-12-1.

Prof. dr hab. Jadwiga Kołodziejska je v knihovnickém prostředí v Polsku velice uznávanou osobností. Dlouhá léta se věnuje vědecké a výzkumné činnosti v oblasti knihovnictví a čtenářství. Svě poznatky nabízí čtenářům v různých obdobích prostřednictvím odborných časopiseckých článků nebo ucelených monografií (přehled nejvýznamnějších monografií najdete na konci příspěvku).

Její nejnovější publikace *Elitární a populární vzory četby* (překlad rec.) se zabývá úvahami o současném stavu knihy a četby, zejména zkoumáním přeměn *literárního kánonu*, který, jak se zdá, v poslední době ztrácí na svých hodnotách.

Vědecká reflexe paní profesorky se opírá o výsledky průzkumové činnosti, kterou již dlouhodobě řeší Institut knihy a čtenářství Národní knihovny ve Varšavě (www.bn.org.pl/o-bn/struktura/institutu/institut-ksiazki-i-czytelnictwa). Tam také paní profesorka působila jako ředitelka Institutu (1968–2000).

Autorka se ve své knize zabývá hlavně změnami, k nimž dochází v procesu utváření *literárního kánonu*, a to za určité časové období.

V publikaci jsou rovněž zachyceny výsledky sociologických průzkumů, které mapují osudy veřejných knihoven nebo jejich čtenářů a vypovídají o stavu a úrovni čtenářství v Polsku od 60. let 20. století po současnost.

Ve své práci se autorka výrazně zaměřila na zkoumání četby městské a vesnické populace a také sledovala názory respondentů na aktuální stav literatury zahrnuté do tzv. *literárního kánonu* (obdoba našeho tzv. Zlatého fondu literatury).

Za zmínku stojí fakt, že Poláci si stále méně cení hodnot polské klasické literatury, a jediný kontakt s díly významných polských autorů je zaznamenáván v době školní docházky a četby povinné literatury.

Autorka klade velký důraz na pravidelné čtení dětem již v raném věku a zdůrazňuje potřebu budování fondu domácích knihoven. Oba tyto atributy přispívají k utváření kladného vztahu k četbě a snižují pravděpodobnost výskytu nečtenářství u těch, kteří od dětství vyrůstali v prostředí knih.

Publikace odborného charakteru je napsána velmi srozumitelným jazykem. Čtenářům tak usnadní pochopit změny, k nimž došlo a dochází v procesu sociální recepce knih, a také je inspirativním zdrojem pro ty, kteří se hodlají zabývat popularizací čtenářství.

Text prof. Kołodziejské je členěn do 11 kapitol, které na sebe logicky navazují:

Kapitola I – Školní stezkou v Polsku a ve světě

V první kapitole se autorka zabývá vzděláváním a jeho prospěšností pro společnost. Uvádí, že v roce 2003 více než 100 miliónů dětí na světě nenavštěvovalo školu a téměř 1 miliarda lidí v dospělé populaci neuměla číst a psát. Podle statistických údajů 211 miliónů dětí ve věku 4–14 let chodí do práce.

Je zřejmé, že hospodářství vyvolává tlak na rozvoj osvěty. Autorka rozebírá situaci černého obyvatelstva v USA z hlediska jeho zrovnoprávnění ve všech společenských oblastech, zejména ve vzdělávání. Současné výsledky různých průzkumů dokládají, že o úspěchu v učení rozhodují: přítomnost knihy v rodině, kniha v rukou rodičů a ostatních členů rodiny jako vzor hodný následování.

Autorka rovněž uvádí, že děti z chudých rodin, jejichž rodiče se kulturního života účastní málo nebo vůbec, z rodin, kde doma nejsou knihy, časopisy nebo noviny, či z prostředí, kde se s dětmi nemluví a nečtou se jim pohádky, mají ve škole problémy už na samém začátku.

Kapitola II – Literární kánon ve školním programu

Literární kánon (viz příloha 1) v pojetí autorky je tvořen přehledem knih, který by měl znát každý vzdělaný člověk.

K nejdůležitějším změnám v polském vzdělávání patří reforma organizační struktury školství z roku 2000. Základem je vytvoření třístupňového systému škol: základní (6 let), tříleté gymnázium (odpovídá 2. stupni ZŠ v ČR) a tříleté lyceum (odpovídá našim středním školám s maturitou).

V organizačním systému školství zaujímá důležité místo mateřská škola, která je důležitou vzdělávací a výchovnou institucí, v níž dítě obohacuje svůj jazyk, osvojuje si nové pojmy a v průběhu hry se učí přetvářet mluvený jazyk v psaný. Také předčítání pohádek a povídek v mateřských školách představuje první krok vedoucí k poznávání *literárního kánonu*.

Kapitola III – Knihovny – honba za knihou

V této kapitole se pojednává o vývoji dvou směrů rozvoje veřejných knihoven jako společenských institucí. První je výsledkem zrovnoprávnění různých společenských vrstev (měšťanů, dělníků, rolníků), které měřily k vytvoření vlastních kulturních vzorů.

Druhý směr byl výsledkem činnosti určité části inteligence, která cítila zodpovědnost za vyrovnání kulturní úrovně a zprostředkování kultury dělnickým a rolnickým vrstvám.

K významnému revolučnímu počínu ve prospěch veřejných knihoven došlo v roce 1957, kdy byl decentralizován nákup knih. V důsledku reformy v roce 1973 se obce opět staly samostatnými administrativními jednotkami. Část střediskových knihoven se tudíž přeměnila na knihovny obecní.

V roce 1975 bylo zavedeno nové administrativní uspořádání státu, na základě kterého byly zrušeny okresy a zvýšil se počet krajů. Tato reforma měla vliv na nová uspořádání knihoven (krajské, městské a městské/obecní). Tyto změny nebyly připraveny jak po stránce finanční, programové, tak po stránce personální.

Autorka zmiňuje problémy v oblasti vydavatelské, nakladatelské a distribuční politiky včetně ministerského usnesení o stanovení ukazatelů pro doplňování knižních novinek do fondu veřejných knihoven (1971–1980).

Knihovna se postupně stává místem mezigeneračního setkávání a místem různorodých kulturních, osvětových a vzdělávacích aktivit.

Kapitola IV – Lesk a bída veřejných knihoven

Kapitola je rozdělena do dvou částí.

V té první jsou shrnuty statistické ukazatele jako:

- počet knihoven a jejich poboček za období 1989–2011 (celkem, ve městě a na vesnici),
- počet čtenářů celkem a jejich přírůstek a úbytek v letech 1997–2011,
- počet výpůjček celkem a jejich pohyb (nárůst – pokles) v letech 1997–2011.

Druhá část kapitoly je věnována postavení knihovny v rámci lokální infrastruktury a také v systému vzdělávacích, kulturních a osvětových institucí.

Kapitola V – Už ne venkované, ještě ne měšťané

Čtenářské výzkumy z 60. let 20. století realizované Institutem knihy a čtenářství se zabývaly rozdíly mezi městy a vesnicemi, které se na základě přílivu obyvatelstva z vesnice do měst po 2. světové válce výrazně prohloubily.

Veřejná knihovna byla v 60. letech 20. století chápána jako instituce umožňující přístup ke knize a hlavní organizátorka tohoto přístupu. V porovnání s meziválečným obdobím došlo v malých městech (1475–4000 obyvatel) k výrazným změnám, a to jak ve struktuře obyvatel, tak v přístupu k médiím (rozhlas, tisk) a ke kulturním investicím (knihovny, domy kultury a kina).

Vlivem probíhajícího procesu industrializace a urbanizace měst došlo k radikálním změnám ve struktuře obyvatel, což mělo vliv na vzrůstající potřebu využívání služeb veřejných knihoven. Průzkumy také potvrdily, že vztah ke knize, touha ji vlastnit nebo využívat instituce, které ji zpřístupňují, se utvářel a je typický pro městské prostředí.

Přístup čtenářů k různorodé nabídce autorů a titulů v knihovnách přímo způsobil začátek rozpadu dosavadního základního jádra *literárního kánonu*.

Kapitola VI – Literární kánon v prostředí vesnické mládeže

Ve 2. polovině 70. let se vzdělávání na vesnici stalo dostupnější díky rozšíření různých typů škol, zejména středních odborných. Tento vzdělávací proces měl přímý vliv na pozitivní vztah ke knihám a ke čtení jako k nedílné součásti procesu učení se a trávení volného času.

Přestože respondenti dokázali jmenovat mnoho nových autorů, v jádru *literárního kánonu* se objevovala 4 jména: H. Sienkiewicz, A. Mickiewicz, E. Orzeszkowa a B. Prus.

Výzkumy také dokládají, že mladí lidé, kteří nečetli v době školní docházky, chuť ke čtení nezískávají ani v dospělosti. Velký vliv na četbu měl také typ absolvované školy. K většímu kontaktu s knihou přispěla střední všeobecně vzdělávací škola a také vysoká škola. Na vesnici však většinou působily odborné školy, které vzdělávaly mládež v oboru zemědělství. Ke čtenářství vedla také přítomnost knihy v rodině, což nebylo zvykem v rolnických rodinách.

Kapitola VII – Četba v dělnickém a rolnickém prostředí

Autorka zmiňuje vydání Dekretu ze dne 17. 4. 1946, který pojednával o knihovnách a péči o knihovní fond. Ukládal všem obcím povinnost zakládat a spravovat veřejné knihovny.

V roce 1948 byl založen Výbor pro popularizaci knihy (Komitet Upowszechniania Książki), jehož cílem bylo propagovat polskou současnou literaturu.

Podle výsledků průzkumů bylo zjištěno, že v 50. letech 20. století dělníci navštěvovali nejvíce závodní knihovny, které se nacházely v blízkosti jejich pracoviště. V té době také byla v osmnácti polských novinách a časopisech vyhlášena anketa zabývající se čtenářstvím v Polsku. Díky časopisům pro ženy se na vesnici zvýšila spotřeba mýdla a kosmetických přípravků, rozšířila se městská móda, zvětšil se zájem o sportovní činnosti a různé formy trávení volného času.

Veřejná knihovna na vesnici byla již v 50. letech 20. století důležitým zdrojem přístupu ke kvalitní polské i zahraniční literatuře.

Kapitola VIII – Populární a elitární literární kánony

V této kapitole se autorka zabývá *literárním kánonem* a jeho vývojem po 2. světové válce. Zvláštní pozornost věnuje *rozpadu literárního kánonu*. Tento rozpad byl ovlivněn různými změnami ve společnosti, zejména působením a rozšířením televize, jež změnila způsob trávení volného času jak ve městě, tak na vesnici.

Změny, ke kterým došlo v *literárním kánonu* ke konci 60. let 20. století, měly tři hlavní příčiny:

- za prvé byly důsledkem industrializace a urbanizace regionů, jež vedly k rozvoji středního všeobecného a odborného školství;
- druhou příčinou byl rozvoj sítě veřejných knihoven a péče o doplňování knihovního fondu;

- třetím faktorem byla tehdejší státní politika preferující vydávání literatury s politickým a ideologickým kontextem.

Kapitola IX – Elitární vzory četby

Na základě organizační a programové reformy školství v roce 2000 se vyčlenily dva *literární kánony*. První, všeobecný, je založen na povinné četbě pro základní školy a druhý, rozšířený (inteligentní), je určen pro gymnázia.

Cílem výzkumné činnosti Institutu knihy a čtenářství bylo popsat podmínky, za kterých se rodí jiné než populární vzory četby, a to tzv. elitární (inteligentní) vzory.

K tomu posloužily kontinuální výzkumy provedené v letech 1997, 2001 a 2005. Výsledky průzkumu z roku 1997 prokázaly u gymnazistů existenci přímé závislosti jejich četby na demografické charakteristice rodin (vzdělání a zaměstnání rodičů), dále závislost na velikosti knižního fondu v jejich domácích knihovničkách.

Výzkum z roku 2001 se zabýval otázkami změn v tradiční kultuře tištěného slova, kterou začíná nahrazovat elektronická civilizace. V roce 2005 následoval průzkum zkoumající názory bývalých gymnazistů z roku 1997, kteří v roce 2005 studovali na čtyřech vysokých školách ve Varšavě nebo byli již zařazeni do pracovního procesu. Bylo prokázáno, že jejich „čtenářský apetit“ neklesl, ba naopak vzrostl.

Kapitola X – Čtenářský kolaps

Literatura obsažená v *literárním kánonu* bohužel prohrává v souboji s tím, co je módní a současné. Tvoří se různé žebříčky úspěšnosti – nejlepší filmy, nejlepší výrobky, nejbohatší lidé, nejinteligentnější zvířata, nejlepší knihy (bestsellery). Tento žebříček popularity knih se však vytváří bez ohledu na jejich kvalitu.

Z dosavadního literárního kánonu zůstalo jen pět děl, z nichž čtyři mají národní charakter. Patří zde: Pan Tadeáš Adama Mickiewicze, romány Henryka Sienkiewicze – Trilogie, Křižáci a Quo vadis a univerzální Bible.

Autorka také upozorňuje, že v období konce 20. století a začátku 21. století dochází v Polsku k úpadku čtenářství. V roce 2010 56 % Poláků nepřečetlo žádnou knihu, což už není, jak uvádí autorka, jen úpadek čtenářství, ale, „jak říkají bratři Češi, úplná katastrofa“.

Kapitola XI – Politika – peníze – management

V této kapitole se autorka zabývá postavením polských knihoven ve dvou obdobích z hlediska rozdílného politického, ekonomického a společenského systému.

První období (1945–1989) zachycuje bezmála půl století vlády jedné strany a plánovaného hospodářství. Tento systém výrazně ovlivňoval práci knihovníka, ať už ve věci jmenování ředitelů knihoven, tvorby knihovního fondu nebo organizování a pořádání kulturních aktivit.

Změny v roce 1989 znamenaly odklon od centrálního systému řízení v oblastech společenského, hospodářského a kulturního života. Zákon ze dne 8. 3. 1990 (Dz.U. 1990 Nr 16 poz. 95) o územní samosprávě uvádí, že péči a starost o knihovny převezmou obce. Změny v systému financování knihoven spočívaly hlavně v podílu finančních prostředků na jejich činnost ze státního a obecního rozpočtu. Dále je možnost čerpat finance z různých dotačních titulů státních a regionálních včetně evropských apod.

K aktuálním problémům v současném Polsku patří nezaměstnanost a chudoba. Jak uvádí autorka, bylo zjištěno, že v roce 2011 žilo v chudobě v Polsku 5 miliónů osob, což představovalo cca 10 % obyvatel (pro srovnání v ČR se jednalo o 6,2 %). Největší dopad má chudoba na děti. V dnešní době se knihovně skýtá možnost zaměřit své aktivity na zmiřňování uvedených negativních jevů. Obzvláště ve vyrovnání společenských nerovností mezi dětmi hraje důležitou roli kniha, a to ta, kterou rodiče koupí dětem, a také ta, kterou si děti půjčí v knihovně.

Instytut Książki i Czytelnictwa (IKiCz) – Institut knihy a čtenářství

IKiCz je součástí organizační struktury Národní knihovny ve Varšavě a svou činnost zahájil k 1. 4. 1955.

Od roku 1969 vlastní svůj statut, na základě kterého realizuje výzkumy v oblasti knihovnictví, metod a technik knihovnické práce, racionalizace a technického pokroku.

Zabývá se rovněž vývojem četby, nakladatelskou politikou, knižním obchodem, vzděláváním knihovníků, dějinami knihy a knihoven. Zveřejňuje výsledky své vědeckovýzkumné činnosti, zabývá se knihovnickými normativy a poskytuje metodické poradenství.

K hlavním směrům vědeckovýzkumné činnosti Institutu patří:

- **knihovnictví** – fungování veřejných knihoven a spolupráce mezi knihovnami, zkoumání vazeb mezi knihovnictvím a četbou pro děti a mládež, otázky fungování povinného výtisku, problémy vzdělávání knihovníků, výzkum uživatelů knihoven;
- **čtenářství v současné Polsku** – týká se zejména četby realizované prostřednictvím různých sdělovacích prostředků, čtenářských zájmů různých společenských skupin, upřednostnění četby v procesu působení jiných forem účasti v kultuře;
- **dějiny čtenářství** – dějiny knihy, denního tisku, knižního trhu, knihoven a především četby konce 18. až do 1. poloviny 20. století v Polsku. Institut rovněž zkoumá působení cenzury a také rozšiřování tiskovin prostřednictvím tzv. „druhého oběhu“ (samizdatu).

Instytut spolupracuje s vědeckými institucemi a knihovnami doma i v zahraničí.

V letech 1968–2000 vedla IKiCz paní prof. Jadwiga Kołodziejska, nyní je v čele tohoto institutu pan Dr. Roman Chymkowski.

Také u nás se Národní knihovna ČR řídí svou dlouhodobou koncepcí výzkumu a vývoje zpracovanou na léta 2010–2015.

V Národní knihovně ČR probíhají jednotlivé průzkumy na úrovni různých odborů a jejich řešitelů. Knihovnický institut NK ČR realizuje aktuální a časově vymezené úkoly průzkumového charakteru.

Co se týká čtenářských průzkumů, uskutečnila Národní knihovna ČR (PhDr. V. Richter) ve spolupráci s Ústavem pro českou literaturu AV ČR (prof. J. Trávníček) mezi obyvateli ČR staršími 15 let v roce 2013 reprezentativní průzkum, jenž byl zaměřen na knižní trh. Ten navazoval na předchozí průzkumy z let 2007 a 2010.

Pozornost si rovněž zaslouží další reprezentativní průzkum „České děti jako čtenáři v roce 2013“, který se týkal čtenářství českých dětí ve věku 9–14 let a využívání knihoven. Výsledky průzkumu jsou zveřejňovány formou monografií, prezentací a také na stránkách časopisu Čtenář a Knihovna: knihovnická revue.

Prof. dr hab. Jadwiga KOŁODZIEJSKA

Nar. 11. 9. 1928 v Gołędzkim (okres Kutnowski). Od roku 1944 žije a pracuje ve Varšavě.

Je absolventkou fakulty polonistiky Varšavské univerzity, katedry knihovnictví, kterou ukončila v roce 1954. V roce 1968 získala doktorát na Katedře knihovnictví a vědeckých informací Varšavské univerzity a v roce 1976 se na stejné katedře habilitovala. V roce 1986 získala titul mimořádného profesora.

Její profesní dráha je spojena s Národní knihovnou ve Varšavě, kam nastoupila již v roce 1952. V letech 1968–2000 paní profesorka vedla Institut knihy a čtenářství při Národní knihovně ve Varšavě.

V letech 1968–1978 vyučovala na Katedře knihovnictví Varšavské univerzity a v letech 1969–1982 vedla doktorandské studium na Katedře knihovnictví a vědecké informace.

V roce 2000 opět vykonávala pedagogickou činnost na Katedře informace a bibliografických studií Varšavské univerzity.

V letech 1964–1969 plnila funkci generální tajemnice Sdružení polských knihovníků. Jako redaktorka přispívala do časopisu „Bibliotekarz“ (Knihovník).

V letech 1969–1972 plnila funkci tajemnice v Komisi teorie knihovnických výzkumů IFLA.

Z její iniciativy vznikla v roce 1992 Polská čtenářská společnost, kterou začlenila do International Reading Association.

Za svou prospěšnou činnost získala dvě prestižní ceny, jednak cenu Heleny Radlinské I. stupně (1974) a také Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (Rytířský kříž řádu Obrození Polska).

K největším zálibám paní profesorky patří: horská turistika, krásná literatura, dobrý film a divadlo.

Velmi bohatá je její publikační činnost, která obsahuje přes 700 záznamů: knihy, vědecká pojednání, časopisecké články, recenze a fejetony.

Pro ilustraci uvádím tyto nejvýznamnější monografie:

1. KOŁODZIEJSKA, Jadwiga. *O roli biblioteki, książki i prasy: opinie czytelników* [O úloze knihoven, knihy a periodických tiskovin: Názory čtenářů]. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1962. 111 s.
2. KOŁODZIEJSKA, Jadwiga. *Publiczne biblioteki samorządowe w okresie międzywojennym* [Veřejné obecní knihovny v meziválečném období]. Warszawa: SBP, 1967. 195 s.
3. KOŁODZIEJSKA, Jadwiga. *Biblioteki amerykańskie* [Americké knihovny]. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1971. 193 s.
4. KOŁODZIEJSKA, Jadwiga. *Biblioteki publiczne: Główne kierunki rozwoju* [Veřejné knihovny: hlavní směry vývoje]. 1. wyd. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1972. 233 s.
5. KOŁODZIEJSKA, Jadwiga. *Biblioteka a świat współczesny* [Knihovna a současný svět]. Wrocław: Ossolineum, 1973. 230 s. Książki o książce.
6. KOŁODZIEJSKA, Jadwiga. *Společenská funkce veřejné knihovny* [Společenská funkce veřejné knihovny]. Warszawa: Biblioteka Narodowa – Instytut Książki i Czytelnictwa, 1976. 202 s.
7. KOŁODZIEJSKA, Jadwiga. *Biblioteki w Polsce i za granicą* [Knihovny v Polsku a v zahraničí]. Warszawa: Centrum Ustawicznego Kształcenia Bibliotekarzy, 1978. 99 s.
8. KOŁODZIEJSKA. *Biblioteki publiczne po reformie administracyjnej kraju* [Veřejné knihovny po administrativní reformě státu]. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1980. 144 s.
9. KOŁODZIEJSKA, Jadwiga. *Kultura, gospodarka, biblioteki* [Kultura, hospodářství, knihovny]. 1. ed. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1992. 147 s. ISBN 83-7009-091-5.
10. KOŁODZIEJSKA, Jadwiga. *Za drzwiami bibliotek* [Za dveřmi knihoven]. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1996. 172 s. ISBN 83-700-9194-6.
11. KOŁODZIEJSKA, Jadwiga. *Między teorią a praktyką bibliotekarską* [Mezi knihovnickou teorií a praxí]. Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, 1985. 135 s.
12. KOŁODZIEJSKA, Jadwiga. *Lokalność i uniwersalność bibliotek* [Lokální a univerzální charakter knihoven]. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2000. 155 s., 16 obr. příl. ISBN 83-7009-282-9.
13. KOŁODZIEJSKA, Jadwiga. *Drukowany świat = The printing world* [Tištěný svět]. Warszawa: Wydawn. SBP, 2003. 139 s. ISBN 83-89316-03-X.
14. KOŁODZIEJSKA, Jadwiga. *Szerokie okno biblioteki = Broad window of the library* [Široké okno knihovny]. Warszawa: Wydawn. SBP, 2006. 161 s. Nauka, Dydaktyka, Praktyka. ISBN 83-ISBN 83-89316-57-9.

-
15. KOŁODZIEJSKA, Jadwiga. *Elitarne i popularne wzory czytania* [Elitární a populární vzory četby]. Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, 2013. 155, [1] s. ISBN 978-83-64203-12-1.

PhDr. Halina Molinová

Příloha 1

Ukázka literárního kánonu v 70. letech 20. století:

- V oblasti polské literatury:
 - Henryk Sienkiewicz
 - Bolesław Prus
 - Józef Ignacy Krasiński
 - Stefan Żeromski
 - Eliza Orzeszkowa
 - Maria Rodziewiczówna
 - Władysław Stanisław Reymont

- V oblasti zahraniční literatury:
 - Hans Christian Andersen
 - Honoré de Balzac
 - Anton Pavlovič Čechov
 - Charles Dickens
 - Fjodor Michajlovič Dostojevskij
 - Alexandre Dumas
 - Gustave Flaubert
 - Rainer Maria Rilke
 - William Shakespeare
 - Lev Nikolajevič Tolstoj
 - Antoine de Saint-Exupéry
 - William Faulkner
 - Ernest Hemingway
 - John Steinbeck
 - Michail Alexandrovič Šolochovo
 - George Orwell
 - Kurt Vonnegut
 - Umberto Eco
 - Carlos Fuentes
 - Gabriel García Márquez
 - Milan Kundera
 - Mario Vargas Llosa
 - John Maxwell Coetzee